

Introduction

The concept of sustainable development has been the subject of numerous theoretical studies and empirical analyses for more than five decades. At the turn of the 1960s and 1970s, attention was paid to the threats to the environment posed by overexploitation of natural resources, world population growth, rapid growth of industry and agricultural production and uncontrollable consumption. It should be clearly stressed that the concept in question now underlies a new planetary phase of human civilisation development. Undoubtedly, its origins refer to solving contemporary problems in order to achieve socio-economic development in an unlimited period of time. It should be noted, however, that due to the limited natural resources of the Earth, the development of civilisation is very constrained and utopian.

As already mentioned, attempts to define the idea of sustainable development were initially made in the late 1960s. The first 1969 report by the Club of Rome was fundamental to starting discussions on how socio-economic development should progress so as not to inhibit economic growth with a consequent economic and environmental crisis (Meadows, Meadows, Randers, & Behrens III, 1973). The authors of that report advocated the idea of the so-called zero growth, which annulled the post-war direction towards further economic growth, putting forward the imperative of halting the economy at the achieved level. Thus, it undermined the economic ground of the social order within the borders of individual states, weakened the economic foundations of the post-colonial global arrangement and menaced international security as a factor destabilising the quasi-peaceful rivalry between capitalism and socialism (Papuziński, 2007, p. 30).

Sustainable development was defined for the first time in the report “Our Common Future” drawn up three years later in Stockholm. The Brundtland Commission spelt out sustainable development as follows: “(...) sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (Brundtland Commission, 1987). That term was used as a response to the increased environmental and social threats that arose mainly due to the characteristics of the then capitalist system and the weakened capacity for positive self-regulation. The report postulated that the economy and nature should be understood as integrated system components. Nonetheless, this definition raises a number of doubts, especially regarding the need to respect the interests or rights of (yet) non-existent legal enti-

ties, and requires a reference to the philosophical basis of jurisprudence (Papuziński, 2004, p. 71).

In turn, the Earth Summit convened in 1992 in Rio de Janeiro implemented the idea of sustainable development. That conference adopted five documents: “Global Action Programme – Agenda 21”, “The Rio Declaration on Environment and Development”, “UN Framework Convention on Climate Change”, “The Convention on Biological Diversity” and “Statement of Forest Principles”. Without a doubt, the most important document is “Agenda 21”, which is an action plan to be implemented in the 21st century as regards the protection and efficient management of natural resources in order to ensure sustainable development. At the next Earth Summit held in 2002 in Johannesburg, the “Johannesburg Plan of Implementation” was adopted with three pillars defined: environmental, social and economic to support further socio-economic development.

The interest in the sustainable development concept was aroused in Poland in the 1990s. On 10 May 1991, the Polish Parliament (Sejm) adopted the “National Environmental Policy”¹, which established goals and actions to improve the environment (Official Gazette “Monitor Polski”, Journal of Laws (Dz.U.) No. 18, item 118, p. 149). The obligation to follow its requirements was endorsed in Article 5 of the Polish Constitution of 1997 and in many government documents including the “Sustainable Development Strategy for Poland by 2025” (Journal of Laws (Dz.U.) 94.49.196, as amended; <http://snep.edu.pl/sms/materialy/strategia%20zrownowazonego%20rozwoju%20polski%20do%20roku%202025.pdf>) (more in: MŚ, 1999). The rules for the protection of resources and the conditions for their use, with account being taken of sustainable development requirements, were set out in the Act of 27 January 2001 – Environmental Protection Law (Journal of Laws (Dz.U.) No. 62, item 627). On 8 May 2003, the Polish Parliament adopted the “National Environmental Policy for 2003–2006 with an Outlook for 2007–2010” (Journal of Laws (Dz.U.) 2001 No. 62, item 627), whose Articles 13–16 made it mandatory to develop a national environmental policy and update it every four years. In 2006, the Council of Ministers submitted to the Polish Parliament a draft of the next national environmental policy for 2007–2010 with an outlook by 2014. Due to the shortened term, the Parliament, however, failed to pass it in 2007. Today’s Polish sustainability policy follows a guideline adopted in the “National Development Strategy for 2007–2015”. It indicates six development priorities such as (MRR, 2006, p. 24):

- 1) to boost competitiveness and innovativeness of the economy;
- 2) to improve technical and social infrastructure;
- 3) to increase employment and improve its quality;
- 4) to build an integrated social community and ensure its safety;
- 5) to deliver rural development;
- 6) to ensure regional development and improved territorial cohesion.

The issues of sustainable development can also be found in many national programmes such as the National Cohesion Strategy as well as in regional and targeted operational programmes.

Since the pioneering Brundtland Commission, the term “sustainable development” has been used in various ways, depending on whether it was invoked in the academic, planning, business or environmental policy contexts. As a result, the last twenty years have seen several discussions on sustainable development, some mutually exclusive. For example, advocates of greater global equality among nations, large multinational corporations and local organisations supporting residential construction all resort to “sustainable development” in their own way to justify or embellish their activities. The problem is not confined merely to the political left: commentators such as Wilfred Beckerman stress that the diverse understanding of the matter has had a very negative impact on environmental issues (Beckerman, 1994, pp. 201–202). In turn, Richard J. Estes argues that sustainable development as defined in the report by the World Commission on Environment and Development headed by Gro Harlem Brundtland is an example of normative approach that attempts to reconcile the interests of the present generation with those of future generations, also with a view to social development. Such an approach is, however, devoid of specific and useful guidelines on how to develop environmental policy objectives in relation to social and economic policies (Estes, 1993, pp. 39–43). An extremely broad material (economic, political, environmental aspects) and personal (present and future generations) scope of this concept stems from its very nature. The definition of sustainable development agreed at the first Earth Summit in Rio de Janeiro in 1992 is much more precise. It says that sustainable development is a strategy for environmental, social, technical and technological and organisational transformations aimed at achieving reasonable and sustainable social well-being, enabling its transfer to future generations without risking the destruction of natural resources and ecosystems (IOŚ, 1993).

The notion of sustainable development is perceived differently in current literature. Numerous complementary definitions and interpretations of sustainable development exist starting from those focusing on socio-economic development and minimising the importance of environmental problems to definitions concentrating on environmental problems and ignoring social and economic development. A more interesting definition of sustainable development has been offered by Franciszek Piontek, who recognises that it is “a lasting improvement in the quality of life of the present and future generations through achieving the right proportions between three types of capital: economic (E), human (H) and natural (N)” (Piontek & Piontek, 2005, p. 82). Typically, the 3xP abbreviation is quoted, derived from the English words: planet, people and finally profit. This sequence suggests a prime emphasis on the conservation of the Earth’s

resources, a lack of threats to the environment, with profit occurring at the very end.

According to David W. Pearce and R Kerry Turner (1990, pp. 10–11), on the other hand, sustainable development involves maximising net benefits of economic development while protecting and ensuring restorability of the utility and quality of natural resources in the long term. Economic development is not limited solely to GDP per capita but also includes necessary structural changes in the economy. Generally, sustainable development is defined as an economic doctrine implying that the needs of the present generation may be satisfied in such a way that is permitted by available civilisation development without reducing the chances to meet them for future generations. This definition refers to the already mentioned report by the World Commission on Environment and Development, where the main emphasis is on inter-generational justice. For Jeroen C.J.M. van den Bergh and Peter Nijkamp, sustainable development denotes civilisation development where forms and dynamics of economic activity, institutions, lifestyles and population size are such that every person of the present and future generations will be ensured adequate quality of life, and all aspects of this development are secured by the availability of natural resources, ecosystems and life support systems (van den Bergh & Nijkamp, 1996, pp. 12–13).

According to Michael Redclift, the debate on sustainable development was mainstreamed in the context of the environment, and other groups campaigning for it wished to distance themselves from neoliberal solutions to environmental and social problems. However, environmental discussions that give priority to “rights” and are conducted with a high degree of abstraction are frequently loosely linked to specific cultural choices and actual political decisions. Simultaneously, criticism of the market economy voiced by international non-governmental organisations is a separate problem (Redclift, 2005, pp. 73–74).

The origins of sustainable development allow for distinguishing its narrow (derived from eco-development) and broad (associated with integrated order) interpretation. In its narrower interpretation, it is development that ensures sustainable management of environmental resources. Understood more broadly, it pursues objectives sought by the public when the environment is managed in a sustainable manner (Borys, 2010, pp. 45–46). Examples of the “narrow” interpretation of sustainable development are reflected in the Lisbon Strategy. Its main objectives such as knowledge-based economy, liberalisation and integration of markets, entrepreneurship and social cohesion also include self-sustained development. It involves environmental protection and comprises such objectives as climate, natural resources, public health and the pressure of transport. On the other hand, the “broad” interpretation of sustainable development is founded on ethical choices: combating poverty, respecting the principles of ethics policy, ensuring such conditions for the development of future generations that

are analogous to the present ones, and preserving cultural diversity. The broad approach may be said to assume that sustainable development meets the objectives sought by the public when capital management is difficult. Its essence lies in the durability of the natural, human and physical capital (Zalega, 2016, p. 138).

I believe that two elementary approaches to sustainable development can be distinguished. The first one is an economic approach that could be equated with the paradigm of environmental protection and environment development. This means that sustainable development can be perceived as the alignment of traditional economic growth and environmental considerations. The second approach is ideological and historiosophical, focusing on the search of new social behaviours and objectives and new forms of civilisation development in this context. As claimed by Barbara Piontek (2002), sustainable development comprises holistically all individual elements of civilisation such as management of natural, economic and human resources, space management, institutional arrangements, moral sphere, development of awareness and the choice of a particular model of life. Consequently, it involves exploring and formulating a new, environmentally optimal and socially satisfactory vision of civilisation.

Leszek Gawor notes that sustainable development should be perceived as a contemporary version of "Enlightenment-era social thought" (Gawor, 2004, pp. 265–276). This thesis brings about crucial consequences as they concern the validity of the very concept. The validity of sustainable development may be compromised since contemporary philosophical literature does contain arguments that deny the idea of progress or even say that it is falling. Zbigniew Hull claims, with some reservations, that sustainable development is a utopia (Hull, 2005, pp. 89–95). Nevertheless, sustainable development being a utopia does not imply that it is a fantasy, another programme for a happy society stoically passing by the possibility of its implementation. As rightly noted by Andrzej Papuziński (2006, p. 31), in contrast to past utopias, sustainable development:

- 1) does not include the belief in a sudden change of the world ensuing from a revolution in collective human consciousness, but is a proposal to develop political, legal and economic mechanisms that set new standards in relations between nature, economy and society;
- 2) is not an *a priori* philosophical construction rooted in an arbitrarily established axiological system, but is a concept that uses, inspires and programmes research into the elements or dimensions of reality to which its proposals refer;
- 3) is not another political or ideological concept confined to one – typically human – dimension of reality, but is a project that refers the condition of an individual and community to the most elementary foundations of human existence, to the most important contemporary challenges and to the problems amounting to extreme situations.

Most generally, sustainable development should be understood as socio-economic development whereby social, economic and political actions are integrated, and natural balance and sustainability of key natural processes are maintained in order to ensure that the basic needs of individual communities or citizens of both present and future generations can be satisfied.

Sustainable development essentially involves the maintenance of production and consumption processes within the limits of environmental space. It can, therefore, be said that sustainable development and sustainable consumption are the fundamental conditions for achieving sustainable development goals. Sustainable production means actions aimed at producing a good or service in such a way that this process does not adversely affect either the society or the natural environment, with account being taken of the criteria of intra-generational and inter-generational justice. Sustainable production is defined as the production of goods and services through processes and systems that serve the economical use of energy and natural resources, generate low emissions, are economically viable, safe for the health of employees, consumers and society, and satisfactory for the labour force due to their pro-social and creative orientation (Veleva et al., 2001, pp. 449–450). In turn, sustainable consumption is consumption whose form and volume determines a set of pro-environmental consumer values and attitudes leading to environmental awareness (or broader public awareness) and environmentally (and socially) responsible market decision-making (Moisander & Pesonen, 2002, p. 336). It means optimum, conscious and responsible use of available natural resources, goods and services at the level of individuals, households, local communities, business communities, local, regional and national governments, and international structures in accordance with the principles of sustainable development (Zalega, 2014, p. 314). It should be stressed that sustainable consumption is possible only if consumers are well aware of environmental issues, and does not mean consuming less, but in a different, more efficient way that leads to improved quality of life. A prerequisite for practical implementation of the sustainable consumption concept is a reorientation of consumer behaviour, encouraging consumers to change their quality of life, namely to make a shift from an egocentric to ecocentric attitude and to take into account other people's needs and environmental protection in their choices. Examples of sustainable consumption may include healthy food, purchasing reusable bags, transport and tourism which do not lead to the degradation of the environment. Sustainable consumption is closely correlated with consumer eco-trends such as conscious and collaborative consumption as well as consumer (e.g. freeganism), environmental (e.g. eco-Buddhism) and anarchist (squatters) movements (Zalega, 2015, pp. 81–82).

What is inextricably linked with sustainable production and sustainable consumption is sustainable marketing. According to Jagdish N. Sheth and Atul Parvatiyar (1995, p. 6), sustainable marketing comprises “marketing

efforts that are not only competitively sustainable but are also ecologically sustainable". Those authors call for the transition from marketing oriented only towards consumption growth to sustainable marketing, namely marketing that aims to build competitive advantage while playing a key role in solving problems related to the depletion of the Earth's resources. As claimed by Diane Martin and John Schouten (2012, p. 10), sustainable marketing is the process of creating, communicating, and delivering value to customers in a way that protects or strengthens both environmental and social capital in every respect. The concept of "environmental capital" used in the definition refers to all resources provided by nature, while social capital means all resources provided by humans including their work, talent and creativity. Undoubtedly, the concept of sustainable marketing can be an effective tool for changing negative, unsustainable patterns of consumption and production. As rightly argued by Frank-Martin Belz and Ken Peattie (2009, pp. 9–11), businesses managed in accordance with the concept of sustainable marketing have a wide range of instruments to exert a marketing influence upon the market. Such instruments allow for achieving the set economic goals, on the one hand, and for creating needs and responding to the expectations of customers and society as to activities conducive to sustainable consumption, on the other hand.

The concept of sustainable development, as previously mentioned, was originally used in the environmental context and concerned the exploitation of environmental resources in a way that would not deprive future generations of these resources. For this reason, it was linked with environmental accounting. Enterprises later adopted the notion of "sustainable development", which formed the basis for promotion and marketing. However, in the case of business, the concept was transformed into "corporate sustainable development" or "corporate social responsibility", a notion that was more closely associated with sustainable economic or financial development (Dellaportas et al., 2005, p. 214). Sustainable accounting should thus be construed as generating, analysing and using environment- and society-related monetary information in order to improve the environmental, social and economic operations of enterprises by means of financial and management accounting tools (Gabrusewicz, 2014, p. 28).

Sustainable development is also correlated with public finances examining the processes and instruments for collecting and spending funds by public authorities. Without a doubt, public finances should comprehensively boost sustainable development. The challenge, therefore, lies not only in construction of an internally stable public finance system but also in skilful application of appropriate fiscal policy to stimulate many non-financial domains at the same time. In this context, we can thus talk about the so-called sustainable public finances understood as the finances that contribute to the achievement of as many sustainable development goals (economic, social and environmental) as possible while maintaining neutrality in the

context of other objectives. Public finances cannot negatively impact sustainable development (Cieślukowski, 2016; Schratzenstaller et al., 2016).

Sustainable development and its interdisciplinary nature are reflected in the behaviour of economic agents, namely consumers, producers and the state. This "Management Issues" addresses sustainable development considered in this context. It begins with an article by Andrzej Graczyk, who presents and assesses the role of the market and market mechanisms in creating a sustainable development policy. He claims that this is done at various levels: international, a country as a whole and within horizontal policies corresponding to three basic components of the concept of sustainable development – economic, social and environmental policies. Preparation of local governments to implement the concept of sustainable development against the backdrop of demographic changes is discussed by Iwona Pomi-anek. She analyses demographic changes in rural and urban-rural communes of the Warmian-Masurian Voivodeship in 2003–2016 and measures undertaken by local governments in the area of sustainable development in order to improve the quality of life of local populations. Józefa Famielec attempts to describe sustainable development by a system of financial flows based on the macroeconomic model of market economy. She assumes that the balancing of development may be expressed by means of a macroeconomic market equilibrium model, in particular the income-expenditure identity. Based on her analysis, she argues that – contrary to common expectations – the state should not provide funds to finance the real sphere but should create – in the longer term – conditions for boosting the propensity to save and invest, and only temporarily and in selected areas should provide reimbursable means of payment for the implementation of development activities. Paulina Dębniak strives to answer the question of the role of environmental taxes in the economics of sustainable development. Building on her analysis, she argues that the tax system should play a fundamental role in shaping sustainable economic development, but in practice it is still difficult to carry out the appropriate environmental tax reform. The concept of sustainable development in the context of spatial management of cities is addressed by Sławomira Hajduk, who claims that Polish cities that rationally use appropriate spatial management mechanisms are implementing the concept of sustainable development to a satisfactory extent. The study of conditions and directions of spatial development and the environmental outlook for local spatial development plans allowed the author to identify urban communes characterised by relatively good planning coverage in terms of the number of inhabitants and provided a lot of information about the structure of connections. Agnieszka Bobola, Irena Oziomek and Julita Szlachciuk focus on the analysis of social and integrated reports as tools that can be used in controlling the implementation of adopted goals and communication with stakeholders by enterprises pursuing activities based on the concept of sustainable development and CSR strategies. Following

the examination of the reports prepared by food industry enterprises in 2007–2017, they argue that those enterprises get involved in the implementation of many sustainable development goals. Environmental awareness and green consumerism are discussed by Tomasz Zalega in the context of environmentally conscious consumer behaviour of Polish seniors. The theoretical part highlights what environmental awareness essentially involves when it comes to green consumerism and what related environmentally conscious consumer behaviours are exhibited. The empirical part examines environmental awareness and environmentally conscious behaviour of people aged 65+ in Poland, building on the author's research. Anna Dąbrowska and Mirosława Janoś-Kresło attempt to answer the question of whether Polish consumers know the ideas of sustainable and collaborative consumption and whether these ideas are reflected in consumer attitudes and behaviour. Based on their research, the authors prove that Polish consumers' knowledge of collaborative consumption is relatively limited, and not everyone is interested in using this form of consumption. Felicjan Bylok concentrates on ethical consumption and the prospects for its development in today's society. He strives to answer the key question: Is ethical consumption merely an idea propagated by scientists or a real perspective for change in terms of consumption? Following his analysis, he argues that some consumer groups are gradually becoming more aware of the need to change consumer habits towards ethical consumption. As a result, the volume of ethical products is growing on the market. These products are addressed to conscious consumers who dislike perceiving themselves as mass consumers and to those who are worried about the negative impact of today's consumption on the environment and on themselves. Anna Olejniczuk-Merta, Dorota Szepieniec-Puchalska and Anna Szymańska outline the issue of consumer innovativeness in the context of responsible consumption. In their article, they use their research findings to argue that Polish consumers are characterised by relatively low innovativeness, whereas innovative products are at a more advanced stage of development. Moreover, they state that until the system of values changes (from materialised to pro-social) in the Polish society, the awareness of voluntary involvement of individuals in responsible consumption is not increased and broad measures are undertaken to support the societies in changing attitudes and following pro-responsible behaviour patterns, we will not approach the expected level of responsible consumption development as a society. The idea of car sharing as a manifestation of sustainable consumption is addressed by Agata Stolecka-Makowska and Robert Wolny. Building on their research, the authors demonstrate that young consumers are increasingly willing to use ride-sharing services. The reasons for choosing this type of transport by consumers prove that some Poles are becoming more and more economically rational and environmentally conscious. Katarzyna Gralak, in turn, analyses the reasons, causes and effects of tourism gentrification in the context of

spontaneous development of the sharing economy in the tourism sector, using Barcelona as the example. She claims that the transformation of the local economy into the tourism economy and the migration of its inhabitants to the city outskirts are the main problems related to the neoliberal policy of municipal authorities and the mass tourism supported by AirBnb. Therefore, urban policy tools should be searched for and implemented to minimise the negative effects of the sharing economy in the tourism sector.

The selected questions of broadly understood sustainable development and the behaviour of economic agents on the market presented herein certainly do not cover this complex and interesting topic entirely. I hope, nevertheless, that readers will gain some insight into the most important dilemmas linked with the subject concerned. Finally, I should like to wish you an inspiring read.

*dr hab. Tomasz Zalega, prof. UW
Faculty of Management, University of Warsaw*

Endnotes

- ¹ The latest version of the document, expressly referring to that resolution and approved by Minister Hortmanowicz, is of July 1992.

References

- Beckerman, W. (1994). Sustainable development: Is it a useful concept?. *Environmental Values*, 3(3) (Autumn).
- Belz, F.M. & Peattie, K. (2009). *Sustainability marketing. A global perspective*. Chichester: Wiley and Sons.
- van den Bergh, J.C.J.M. & Nijkamp, P. (1996). *Ecological economics and sustainable development: Theory, methods and applications*. Cheltenham: Edward Edgar.
- Borys, T. (2010). Koncepcja zrównoważonego rozwoju w naukach ekonomicznych. In B. Poskrobko (Ed.), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Zarys problemów badawczych i dydaktycznych*. Białystok: Wydawnictwo WSE.
- Brundtland Commission. (1987). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.
- Cieślukowski, M. (2016). Podstawowe kategorie podatkowe w ekonomii zrównoważonego rozwoju. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 50(1).
- Dellaportas, S., Gibson, K., Alagiah, R., Hutchinson, M., Leung, P., & Homrigh, D. van. (2005). *Ethics, governance and accountability*. Milton: Wiley.
- Estes, R. (1993). Toward sustainable development: From theory to praxis. *Social Development Issues*, 15(3).
- Gabrusewicz, T. (2014). Zrównoważona rachunkowość zarządcza – koncepcje i raportowanie. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 2(8) (269).
- Gawor, L. (2004). Sustainable development jako współczesna wersja oświeceniowej filozofii społecznej. In A. Pawłowski (Ed.), *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*. Seria Monografie KIS PAN, Nr 26. Lublin: PAN. Retrieved from <http://snep.edu.pl/sms/materialy/%20zrównowazonego%20rozwoju%20polski%20do%20roku%202025.pdf> (02.03.2016).
- Hul, Z. (2005). Filozofie zrównoważonego rozwoju. In A. Papuziński (Ed.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza "Branta".

- IOŚ. (1993). *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych "Środowisko i Rozwój"*. Warszawa: Instytut Ochrony Środowiska.
- Martin, D. & Schouten, J. (2012). *Sustainable marketing*. Boston: Prentice Hall.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J., & Behrens III, W.W. (1973). *Granice wzrostu*. Warszawa: PWE.
- Moisander, J. & Pesonen, S. (2002). Narratives of sustainable ways of living: Constructing the self and others as a green consumer. *Management Decision*, 40(4).
- Monitor Polski. (1991). Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, Nr 18. Warszawa.
- MRR. (2006, November). *Strategia rozwoju kraju 2007–2015*. Warszawa.
- MŚ. (1999). *Strategia zrównoważonego rozwoju Polski do 2025 roku. Wytyczne dla resortów*. Warszawa: Ministerstwo Środowiska.
- Papuziński, A. (2004). Filozoficzne aspekty zasady zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój a iusticia socialis. In A. Pawłowski (Ed.), *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*. Seria Monografie KIS PAN, Nr 26. Lublin: PAN.
- Papuziński, A. (2006). Filozoficzne aspekty zrównoważonego rozwoju – wprowadzenie. *Problemy Ekorozwoju*, 1(2).
- Papuziński, A. (2007). Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych. *Problemy Ekorozwoju*, 2(2).
- Pearce, D. & Turner, R.K. (1990). *Economics of natural resources and the environment*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Piontek, B. (2002). *Koncepcja zrównoważonego i trwałego rozwoju Polski*. Warszawa: PWN.
- Piontek, F. & Piontek, B. (2005). Alternatywne koncepcje wdrażania rozwoju i ich skutki dla kategorii kapitał. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, (6).
- Redclift, M. (2006). Sustainable development (1987–2005) – An oxymoron comes of age. *Horizontes Antropológicos*, 12(25).
- Schratzstaller, M., Krenek, A., Nerudová, D., & Dobranschi, M. (2016). *EU taxes as genuine own resource to finance the EU budget – Pros, cons and sustainability-oriented criteria to evaluate potential tax candidates* (Fair Tax Working Paper, Series 3).
- Sheth, J.N. & Parvatiyar, A. (1995). Ecological imperatives and the role of marketing. In M. J. Polonsky & A. T. Mintu-Wumsall (Eds.), *Environmental marketing: Strategies, practice, theory, and research*. New York: Haworth Press.
- Veleva, V., Hart, M., Greiner, T., & Crumbley, C. (2001). Indicators of sustainable production. *Journal of Cleaner Production*, 9(5).
- Zalega, T. (2014). Sustainable consumption and innovative consumption in consumer behaviour of Mazovian households. *Handel Wewnętrzny*, (4).
- Zalega, T. (2015). New consumer trends. In M. Burchard-Dziubińska (Ed.), *Towards a green economy. From ideas to practice*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Zalega, T. (2016). Economics of sustainable development as a trend in modern economics: An overview. *Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie*, 2(23).

Wprowadzenie

Koncepcja zrównoważonego rozwoju jest przedmiotem wielu opracowań teoretycznych i analiz empirycznych od przeszło pięciu dekad. Na przełomie lat 60. i 70. XX wieku zwrócono uwagę na zagrożenie środowiska naturalnego spowodowane nadmierną eksploatacją zasobów naturalnych, wzrostem liczby ludności na świecie, gwałtownym wzrostem przemysłu i produkcji rolnej oraz niepohamowaną konsumpcją. Należy wyraźnie zaznaczyć, że koncepcja zrównoważonego rozwoju stanowi obecnie podstawę ukształtowania się nowej planetarnej fazy rozwoju cywilizacji ludzkiej. Niewątpliwie jej geneza odnosi się do rozwiązywania współczesnych problemów w celu wdrożenia rozwoju społeczno-gospodarczego w nieograniczonej perspektywie czasowej. Należy jednak zaznaczyć, że z uwagi na ograniczone zasoby naturalne Ziemi rozwój cywilizacji jest mocno ograniczony i ma charakter utopijny.

Jak już wcześniej wspomniano, próby ujęcia idei rozwoju zrównoważonego pojawiły się pod koniec lat 60. ubiegłego stulecia. Pierwszy raport Klubu Rzymskiego z 1969 r. miał fundamentalne znaczenie dla rozpoczęcia dyskusji nad kierunkiem, w jakim podążać ma rozwój społeczno-gospodarczy, aby nie doprowadzić do zahamowania wzrostu gospodarczego prowadzącego do kryzysu ekonomicznego i ekologicznego (Meadows, Meadows, Randers i Behrens III, 1973). Autorzy tego raportu głosili ideę tzw. wzrostu zerowego, która przekreślała obrany po wojnie kierunek na dalszy wzrost ekonomiczny, wysuwając imperatyw zahamowania gospodarki na osiągniętym poziomie. Tym samym podważała ona gospodarczy wspornik porządku społecznego w granicach poszczególnych państw, osłabiała ekonomiczny fundament postkolonialnego ładu światowego i godziła w bezpieczeństwo międzynarodowe jako czynnik destabilizacji quasi-pokoju rywalizacji kapitalizmu i socjalizmu (Papuziński, 2007, s. 30).

W stworzonym trzy lata później w Sztokholmie raporcie „Nasza wspólna przyszłość” (*Our Common Future*) po raz pierwszy zdefiniowano zrównoważony rozwój. Komisja Brundtland zdefiniowała zrównoważony rozwój w następujący sposób: „(...) zrównoważony rozwój to taki, który gwarantuje zaspokojenie potrzeb obecnych pokoleń, nie ograniczając możliwości zaspokajania potrzeb przez przyszłe pokolenia” (Brundtland Commission, 1987). Terminu *sustainable development* użyto jako odpowiedzi na wzrost zagrożeń ekologicznych i społecznych, które wynikały głównie z cech ówczesnego systemu kapitalistycznego oraz słabnącej zdolności do pozytywnej samoregu-

lacji. We wspomnianym dokumencie postulowano, aby gospodarka i przyroda były rozumiane jako zintegrowane komponenty systemowe. Jednakże definicja ta budzi szereg zastrzeżeń, zwłaszcza co do konieczności respektowania interesów lub praw nieistniejących (jeszcze) podmiotów prawa, i wymaga sięgnięcia do filozoficznych podstaw jurysprudencki (Papuziński, 2004, s. 71).

Z kolei na Szczycie Ziemi, zorganizowanym w Rio de Janeiro w 1992 roku, wdrożono ideę zrównoważonego rozwoju. Na konferencji tej uchwalono pięć dokumentów, tj.: „Globalny Program Działań – Agendę 21”, „Deklarację z Rio w sprawie środowiska i rozwoju”, „Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu”, „Konwencję o różnorodności biologicznej” i „Deklarację o ochronie lasów”. Najważniejszym dokumentem jest niewątpliwie „Agenda 21” będąca programem działań, który należy podejmować w XXI wieku w zakresie konieczności ochrony zasobów naturalnych i racjonalnego gospodarowania nimi w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju. Na kolejnym Szczycie Ziemi zorganizowanym w 2002 r. w Johannesburgu, w dokumencie pt. „Johannesburski Plan Wdrożenia”, wyznaczono trzy filary: ekologiczny, społeczny i ekonomiczny, na których powinien się wspierać dalszy rozwój społeczno-gospodarczy.

Koncepcją rozwoju zrównoważonego w Polsce zainteresowano się w latach 90. XX wieku. W dniu 10 maja 1991 r. Sejm RP przyjął „Politykę ekologiczną Państwa”¹, która określiła cele i kierunki działania na rzecz poprawy stanu środowiska (Monitor Polski, Dz.U. RP Nr 18, poz. 118, s. 149). Konieczność stosowania się do jej wymagań potwierdzono w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. oraz w wielu dokumentach rządowych, m.in. w „Strategii Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku” (Dz.U. 94.49.196, z późn. zm.; <http://snep.edu.pl/sms/materialy/strategia%20zrównoważonego%20rozwoju%20polski%20do%20roku%202025.pdf>) (szerzej: MŚ, 1999). Zasady ochrony zasobów oraz warunki korzystania z nich, z uwzględnieniem wymagań rozwoju zrównoważonego, określono w ustawie z 27 stycznia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. Nr 62, poz. 627). W dniu 8 maja 2003 r. Sejm RP przyjął dokument „Polityka ekologiczna Państwa na lata 2003–2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007–2010” (Dz.U. 2001 Nr 62, poz. 627), która w art. 13–16 wprowadziła obowiązek przygotowania i aktualizowania co cztery lata polityki ekologicznej państwa. W 2006 r. Rada Ministrów przedłożyła Sejmowi RP projekt następnej polityki ekologicznej państwa na lata 2007–2010 z perspektywą do roku 2014, jednakże – ze względu na skrócenie kadencji – parlament nie zdążył jej uchwalić w 2007 r. Współcześnie prowadzona w Polsce polityka zrównoważonego rozwoju jest wytyczną przyjętą w dokumencie krajowym „Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2015”. Wskazano w niej na sześć priorytetów rozwojowych, takich jak (MRR, 2006, s. 24):

- 1) wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki;
- 2) poprawę stanu infrastruktury technicznej i społecznej;

- 3) wzrost zatrudnienia i podniesienie jego jakości;
- 4) budowę zintegrowanej wspólnoty społecznej i jej bezpieczeństwa;
- 5) rozwój obszarów wiejskich;
- 6) rozwój regionalny i podniesienie spójności terytorialnej.

Kwestie dotyczące rozwoju zrównoważonego można odnaleźć także w wielu programach krajowych, takich jak: Narodowa Strategia Spójności, a także w regionalnych i kierunkowych programach operacyjnych.

Od czasów pionierskich rozważań Komisji Brundtland wyrażenie „zrównoważony rozwój” było stosowane na różne sposoby, w zależności czy używano go w kontekście akademickim, planowania, biznesu czy polityki środowiskowej. W wyniku tego, w ciągu ostatnich dwudziestu lat mogliśmy spotkać się z kilkoma dyskusjami na temat zrównoważonego rozwoju, z których część wzajemnie się wyklucza. Przykładowo, orędownicy większej globalnej równości pomiędzy narodami, duże korporacje międzynarodowe oraz lokalne organizacje wspomagające budownictwo mieszkaniowe każda na swój sposób uciekają się do sformułowania zrównoważonego rozwoju dla uzasadnienia czy ubarwienia swoich działań. Problem nie zawęża się wyłącznie do politycznej lewicy: komentatorzy, tacy jak Wilfred Beckerman, podkreślają, że zróżnicowane pojmowanie problemu wpłynęło bardzo ujemnie na sprawy dotyczące środowiska (Beckerman, 1994, s. 201–202). Z kolei Richard J. Estes dowodzi, że definicja rozwoju zrównoważonego z raportu Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju, pod kierunkiem Gro Harlem Brundtland jest przykładem podejścia normatywnego, stanowiącego próbę pogodzenia interesów obecnego pokolenia z interesami przyszłych pokoleń, jak również mająca na uwadze rozwój społeczny, niemniej jednak pozbawionego konkretności i wartości użytecznej wskazówki, jak należy kształtować cele polityki ekologicznej w nawiązaniu do polityk społecznej i gospodarczej (Estes, 1993, s. 39–43). Niebywale szeroki i przedmiotowy (aspekt ekonomiczny, polityczny, środowiskowy) oraz podmiotowy (mowa tu o współczesnych i przyszłych pokoleniach) zakres tego pojęcia wynika z samej jego natury. O wiele precyzyjniejsza jest definicja rozwoju zrównoważonego uzgodniona podczas obrad pierwszego Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. Według niej rozwój zrównoważony jest strategią przekształceń ekologicznych, społecznych, techniczno-technologicznych i organizacyjnych, których celem jest osiągnięcie racjonalnego i trwałego poziomu dobrobytu społecznego, umożliwiającego przekazanie go następnym pokoleniom bez obawy zagrożenia destrukcją zasobów przyrody i ekosystemów (IOŚ, 1993).

Pojęcie „rozwoju zrównoważonego” jest różnie pojmowane we współczesnej literaturze przedmiotu. Można spotkać się z wieloma komplementarnymi względem siebie definicjami i interpretacjami rozwoju zrównoważonego, od skoncentrowanych na rozwoju społeczno-ekonomicznym, a pomniejszających problemy ekologiczne do definicji kładących nacisk na problemy ekologiczne, a ignorujących zagadnienia rozwoju społecznego i gospodarczego.

Jedną z ciekawszych definicji zrównoważonego rozwoju podaje Franciszek Piontek, uznając, że jest to „trwała poprawa jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez kształtowanie właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału: ekonomicznym (E), ludzkim (L) i przyrodniczym (P)” (Piontek i Piontek, 2005, s. 82). Zazwyczaj podaje się skrót 3xP, od angielskich wyrazów *planet* (Ziemia), *people* (ludzie), a na samym końcu *profit* (zysk). Taka kolejność sugeruje nacisk przede wszystkim na zachowanie zasobów Ziemi, niezagrażanie środowisku, a dopiero na samym końcu dostrzega się zysk.

Natomiast według Davida W. Pearce’a i R. Kerry Turnera (1990, s. 10–11), zrównoważony rozwój polega na maksymalizacji korzyści netto z rozwoju ekonomicznego, przy jednoczesnym chronieniu i zapewnieniu odtwarzania się użyteczności i jakości zasobów naturalnych w długim horyzoncie czasowym. Rozwój gospodarczy nie ogranicza się wyłącznie do PKB *per capita*, ale obejmuje również niezbędne zmiany strukturalne w gospodarce. Najogólniej, zrównoważony rozwój definiuje się jako doktrynę ekonomii zakładającą możliwość zaspokajania potrzeb odczuwanych przez obecne pokolenie na poziomie, na jaki pozwala dostępny rozwój cywilizacyjny, bez zmniejszania szans na ich zaspokojenie przez przyszłe pokolenia. Definicja ta nawiązuje do wspomnianego już raportu Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju, w którym główny nacisk położony jest na sprawiedliwość międzypokoleniową. Natomiast dla Jeroena C.J.M. van den Bergha i Petera Nijkampa zrównoważony rozwój to rozwój cywilizacyjny, w którym formy i dynamika aktywności ekonomicznej, instytucje, style życia i wielkość populacji są takie, że każdemu człowiekowi obecnego i przyszłych pokoleń zapewniona będzie odpowiednia jakość życia, a wszystkie aspekty tego rozwoju są zabezpieczone przez dostępność zasobów naturalnych, ekosystemów i systemów podtrzymujących życie (van den Bergh i Nijkamp, 1996, s. 12–13).

Zdaniem Michaela Redclifta debata o zrównoważonym rozwoju weszła do głównego nurtu w kontekście środowiska, a inne grupy prowadzące kampanie na jej rzecz pragnęły zdystansować się od neoliberalnych rozwiązań problemów środowiskowych i społecznych. Jednak dyskusje dotyczące środowiska, które dają pierwszeństwo „prawom” i są prowadzone na wysokim poziomie abstrakcji, często są luźno powiązane z konkretnymi wyborami kulturowymi i rzeczywiście podejmowanymi decyzjami o charakterze politycznym. Jednocześnie oddzielny problem stanowi krytycyzm wobec gospodarki rynkowej, charakteryzujący międzynarodowe organizacje pozarządowe (Redclift, 2005, s. 73–74).

Geneza rozwoju zrównoważonego pozwala wyróżnić jego wąską (pochodzącą od ekorozwoju) i szeroką (kojarzoną z łaodem zintegrowanym) interpretację. W węższej – jest to rozwój, który zapewnia trwałe gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego. W szerszej – jest to rozwój realizujący cele pożądanego przez społeczeństwo w warunkach trwałości gospodarowa-

nia środowiskiem (Borys, 2010, s. 45–46). Przykłady „wąskiej” interpretacji zrównoważonego rozwoju są widoczne w strategii lizbońskiej. Wśród głównych jej celów, takich jak: gospodarka oparta na wiedzy, liberalizacja i integracja rynków, przedsiębiorczość czy spójność społeczna, znajduje się także rozwój sustensywny. Sprowadza się on do ochrony środowiska i odnosi się do takich celów, jak: klimat, zasoby naturalne, zdrowie publiczne czy presja ze strony transportu. Natomiast u podstaw „szerokiej” interpretacji zrównoważonego rozwoju znajdują się wybory etyczne: walka z ubóstwem, przestrzeganie zasad polityki etycznej, zapewnienie przyszłym pokoleniom warunków rozwoju analogicznych do współczesnych oraz zachowanie różnorodności kulturowej. Można powiedzieć, że szerokie podejście zakłada, że jest to rozwój spełniający cele pożądane przez społeczeństwo w warunkach trudności gospodarowania kapitałem. Istotą rozwoju zrównoważonego jest owa trwałość kapitału przyrodniczego, ludzkiego i rzeczowego (Zalega, 2016, s. 138).

W moim przekonaniu wyróżnić można dwa podstawowe podejścia do rozwoju zrównoważonego. Podejście pierwsze ma charakter ekonomiczny i można je utożsamiać z paradygmatem ochrony i kształtowania środowiska. Oznacza to, że rozwój zrównoważony można postrzegać jako uzgodnienie tradycyjnego wzrostu gospodarczego z uwarunkowaniami ekologicznymi. Natomiast drugie podejście ma charakter ideologiczno-historiozoficzny i koncentruje się na poszukiwaniu nowych zachowań i celów społecznych, a w ich kontekście nowych form rozwoju cywilizacyjnego. Zdaniem Barbary Piontek (2002) rozwój zrównoważony holistycznie ujmuje poszczególne elementy cywilizacji i obejmuje gospodarowanie zasobami przyrodniczymi, ekonomicznymi i ludzkimi, gospodarowanie przestrzenią, rozwiązania instytucjonalne, sferę moralną, kształcenie świadomości oraz wybór określonego modelu życia. W konsekwencji chodzi o poszukiwanie i formułowanie nowej, optymalnej ekologicznie i satysfakcjonującej społecznie wizji cywilizacji.

Z kolei Leszek Gawor zauważa, że zrównoważony rozwój należy traktować jako współczesną wersję „oświeceniowej myśli społecznej” (Gawor, 2004, s. 265–276). Teza ta ma bardzo istotne konsekwencje, ponieważ dotyczy one zasadności tego konceptu. Zasadność idei zrównoważonego rozwoju może być podważona, ponieważ we współczesnej literaturze filozoficznej nie brakuje wywodów negujących ideał postępu, mówiących wręcz o upadku idei postępu. Natomiast Zbigniew Hull dowodzi, z pewnymi zastrzeżeniami, że zrównoważony rozwój jest utopią (Hull, 2005, s. 89–95). Jednak to, że zrównoważony rozwój jest utopią nie znaczy, że jest on mrzonką, kolejnym programem szczęśliwego społeczeństwa przechodzącym ze stoickim spokojem obok kwestii możliwości wprowadzenia go w życie. Jak słusznie zauważa Andrzej Papuziński (2006, s. 31), w przeciwieństwie do utopii znanych z przeszłości, zrównoważony rozwój:

- 1) nie zawiera wiary w nagłą przemianę świata pod wpływem rewolucji w zbiorowej świadomości człowieka, lecz jest propozycją wypracowania

mechanizmów politycznych, prawnych i ekonomicznych, wyznaczających nowe standardy w relacjach między przyrodą, gospodarką i społeczeństwem;

- 2) nie jest aprioryczną konstrukcją filozoficzną zakorzenioną w arbitralnie ustalonym systemie aksjologicznym, lecz jest koncepcją wykorzystującą, inspirującą i programującą badania naukowe w zakresie tych elementów czy wymiarów rzeczywistości, do których odnoszą się jej propozycje;
- 3) nie jest kolejną koncepcją polityczną czy ideologiczną ograniczoną do jednego – typowo ludzkiego – wymiaru rzeczywistości, lecz jest projektem odnoszącym kondycję jednostki i zbiorowości do najbardziej elementarnych podstaw ludzkiej egzystencji, do najważniejszych współczesnych wyzwań i do problemów na miarę sytuacji granicznych.

Najogólniej przez rozwój zrównoważony należy rozumieć rozwój społeczno-ekonomiczny, w którym następuje proces integrowania działań społecznych, gospodarczych i politycznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości kluczowych procesów przyrodniczych w celu zagwarantowania możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń.

Istotą rozwoju zrównoważonego jest utrzymanie procesów produkcji i konsumpcji w granicach przestrzeni ekologicznej. Można zatem powiedzieć, że podstawowym warunkiem umożliwiającym realizację celów trwałego rozwoju są zrównoważona produkcja i zrównoważona konsumpcja. Zrównoważona produkcja (*sustainable production*) oznacza działania zmierzające do wytworzenia dobra lub usługi tak, aby proces ten nie wpływał niekorzystnie zarówno na społeczeństwo, jak i na środowisko przyrodnicze, z uwzględnieniem kryteriów sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej. Zrównoważoną produkcję definiuje się jako wytwarzanie dóbr i usług poprzez zastosowanie procesów i systemów, które służą oszczędnemu wykorzystaniu energii i zasobów naturalnych, charakteryzującą się niską emisją zanieczyszczeń, są realne z gospodarczego punktu widzenia, bezpieczne pod względem zdrowotnym dla pracowników, konsumentów i społeczeństwa, a także satysfakcjonujące dla ludzi pracy ze względu na swą prospołeczną i kreatywną orientację (Veleva i in., 2001, s. 449–450). Z kolei zrównoważona konsumpcja to taka, której forma i wielkość wyznacza zestaw proekologicznych wartości i postaw konsumenta prowadzących do świadomości ekologicznej (lub szerszej rozumianej świadomości społecznej) oraz ekologicznie (i społecznie) odpowiedzialnego procesu podejmowania decyzji rynkowych (Moisander i Pesonen, 2002, s. 336). Oznacza ona optymalne, świadome i odpowiedzialne korzystanie z dostępnych zasobów naturalnych, dóbr i usług na poziomie jednostek, gospodarstw domowych, wspólnot i społeczności lokalnych, środowisk biznesowych, samorządów terytorialnych, rządów krajowych i struktur międzynarodowych, zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju (Zalega, 2014, s. 314). Należy podkreślić, że zrównoważona konsumpcja możliwa jest jedynie w sytuacji wysokiego

poziomu świadomości ekologicznej ze strony konsumentów i nie oznacza konsumowania mniej, ale w inny sposób, bardziej efektywny, prowadzący do poprawy jakości życia. Podstawowym warunkiem praktycznej realizacji koncepcji konsumpcji zrównoważonej jest reorientacja zachowań konsumentów, która polega na zachęcaniu konsumentów do zmiany jakości życia – czyli zmiany z postawy egocentrycznej na ekocentryczną i dokonywania wyborów uwzględniających potrzeby innych ludzi oraz ochronę środowiska naturalnego. Przykładami zrównoważonej konsumpcji mogą być: zdrowa żywność, nabywanie toreb wielorazowego użytku, transport oraz turystyka niepowodująca degradacji środowiska naturalnego. Ze zrównoważoną konsumpcją są ściśle skorelowane ekotrendy konsumenckie, takie jak świadoma konsumpcja i konsumpcja współpracująca, a także ruchy konsumenckie (np. freeganizm), ekologiczne (np. ekobuddyzm) i anarchistyczne (squatersi) (Zalega, 2015, s. 81–82).

Ze zrównoważoną produkcją i zrównoważoną konsumpcją nierozdzielnie związany jest zrównoważony marketing. Według Jagdishy N. Shetha i Atuly Parvatiyara (1995, s. 6) zrównoważony marketing (*sustainable marketing*) obejmuje „wszystkie marketingowe inicjatywy, które nie tylko zwiększają w sposób trwały konkurencyjność przedsiębiorstwa, ale również są ekologicznie zrównoważone”. Autorzy ci postulują przejście od marketingu zorientowanego wyłącznie na wzrost konsumpcji do marketingu zrównoważonego, tzn. takiego, który jest skierowany na budowanie przewagi konkurencyjnej i jednocześnie odgrywa kluczową rolę w rozwiązywaniu problemów związanych z wyczerpywaniem się zasobów Ziemi. Natomiast zdaniem Diane Martin i John Schoutena (2012, s. 10), zrównoważony marketing jest „procesem tworzenia, komunikowania i dostarczania wartości klientom w sposób umożliwiający ochronę lub wzmocnienie zarówno kapitału środowiskowego, jak i społecznego pod każdym względem”. Wykorzystane w definicji pojęcie „kapitału środowiskowego” odnosi się do wszelkich zasobów dostarczanych przez naturę, natomiast kapitał społeczny oznacza wszystkie zasoby, których dostarcza człowiek, włączając jego pracę, talent oraz kreatywność. Niewątpliwie koncepcja zrównoważonego marketingu może stanowić efektywne narzędzie zmiany negatywnych, niezrównoważonych wzorców konsumpcji i produkcji. Jak słusznie dowodzą Frank-Martin Belz i Ken Peattie (2009, s. 9–11), przedsiębiorstwa zarządzane zgodnie z koncepcją zrównoważonego marketingu mają do dyspozycji szerokie instrumentarium marketingowego oddziaływania na rynek, które pozwala z jednej strony osiągać wyznaczone cele ekonomiczne, z drugiej zaś – kształtować potrzeby oraz odpowiadać na oczekiwania klientów i społeczeństwa w zakresie działań sprzyjających zrównoważonej konsumpcji.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju, jak już wcześniej wspomniano, znalazła pierwotnie zastosowanie w kategorii środowiska i dotyczyła użytkowania zasobów środowiska w taki sposób, aby nie pozbawić przyszłych pokoleń tych zasobów. Z tego powodu była ona powiązana z rachun-

kowością ekologiczną. Przedsiębiorstwa później przyjęły pojęcie „zrównoważonego rozwoju”, które stało się podstawą promocji i marketingu. Jednakże w przypadku przedsiębiorstw koncepcja została przekształcona w pojęcie „zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw” lub „odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstw”, a pojęcie to bliżej wiązano ze zrównoważonym rozwojem ekonomicznym lub finansowym (Dellaportas i in., 2005, s. 214). Zatem przez zrównoważoną rachunkowość należy rozumieć generowanie, analizę i wykorzystanie przedstawionych w sposób mone-tarny informacji związanych ze środowiskiem i społeczeństwem w celu poprawy ekologicznych, społecznych i ekonomicznych działań przedsiębiorstw przy wykorzystaniu narzędzi rachunkowości finansowej i zarządczej (Gabrusewicz, 2014, s. 28).

Zrównoważony rozwój jest także skorelowany z finansami publicznymi, badającymi procesy i instrumenty gromadzenia oraz wydatkowania środków finansowych przez organy władzy publicznej. Niewątpliwie finanse publiczne powinny kompleksowo stymulować zrównoważony rozwój. Wyzwaniem staje się więc skonstruowanie nie tylko wewnętrznie stabilnego systemu finansów publicznych, lecz także umiejętne zastosowanie odpowiedniej polityki fiskalnej do pobudzania wielu pozafinansowych dziedzin równocześnie. W tym kontekście można więc mówić o tzw. zrównoważonych finansach publicznych – należy przez nie rozumieć finanse, które przyczyniają się do osiągnięcia jak największej liczby celów zrównoważonego rozwoju (ekonomicznych, społecznych i ekologicznych) przy zachowaniu neutralności w kontekście pozostałych celów. Natomiast finanse publiczne nie mogą oddziaływać na zrównoważony rozwój negatywnie (Cieślukowski, 2016; Schratzenstaller i in., 2016).

Zrównoważony rozwój i jego interdyscyplinarność ma swoje przełożenie w zachowaniach podmiotów gospodarujących na rynku, czyli konsumentów, producentów i państwa. Bieżący numer „Problemy Zarządzania – Management Issues” jest poświęcony problematyce zrównoważonego rozwoju rozpatrywanego właśnie w tym kontekście. Dwumiesięcznik otwiera artykuł Andrzeja Graczyka, który podjął się próby przedstawienia i oceny miejsca rynku i mechanizmów rynkowych w tworzeniu polityki zrównoważonego rozwoju. Zdaniem Autora odbywa się to na różnych poziomach: międzynarodowym, kraju jako całości oraz w ramach polityk o charakterze horyzontalnym odpowiadających trzem podstawowym składnikom koncepcji zrównoważonego rozwoju – polityki gospodarczej, społecznej i ekologicznej. Zagadnienie przygotowania samorządów do wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju wobec zmian demograficznych zostało poruszone przez Iwonę Pomianek. W artykule Autorka analizuje zmiany w poziomie rozwoju demograficznego w gminach wiejskich oraz miejsko-wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w latach 2003–2016 oraz działania podejmowane przez samorządy lokalne w zakresie koncepcji rozwoju zrównoważonego, mające na celu podniesienie jakości życia mieszkańców.

Z kolei Józefa Famielec podjęła się próby opisu rozwoju zrównoważonego przez system przepływów finansowych w makroekonomicznym modelu gospodarki rynkowej. W opracowaniu przyjęła ona założenie, że równowagę rozwoju można opisać makroekonomicznym modelem równowagi rynkowej, a w szczególności tożsamością dochodowo-wydatkową. Na podstawie przeprowadzonej analizy Autorka dowodzi, że wbrew powszechnym oczekiwaniom państwo nie powinno zapewniać funduszy na finansowanie sfery realnej lecz tworzyć – w dłuższym okresie – warunki do zwiększania skłonności do oszczędzania i inwestowania, a tylko przejściowo i w wybranych obszarach udostępniać środki płatnicze na realizację działań rozwojowych w trybie zwrotnym. Natomiast Paulina Dębniak próbuje uzyskać odpowiedź na pytanie, jaką rolę odgrywają podatki ekologiczne w ekonomii zrównoważonego rozwoju. Na podstawie przeprowadzonej analizy Autorka dowodzi, że system podatkowy powinien odgrywać zasadniczą rolę w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju gospodarczego, jednakże w praktyce nadal jest trudno przeprowadzić właściwą ekologiczną reformę podatkową. Koncepcję zrównoważonego rozwoju w kontekście zarządzania przestrzennego miast omówiła Sławomira Hajduk, która dowodzi, że polskie miasta racjonalnie korzystające z odpowiednich mechanizmów zarządzania przestrzennego w zadowalającym stopniu realizują koncepcję zrównoważonego rozwoju. Analizy studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz prognozy środowiskowej dla miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego pozwoliły Autorce na identyfikację tych gmin miejskich w Polsce, które pod względem liczby mieszkańców charakteryzują się stosunkowo dobrym pokryciem planistycznym oraz dostarczają wielu informacji o strukturze powiązań. Z kolei Agnieszka Bobola, Irena Ozimek i Julita Szlachciuk skoncentrowały się na analizie raportów społecznych i zintegrowanych jako narzędzi, które mogą być wykorzystane do kontroli realizacji przyjętych celów oraz komunikacji z interesariuszami przez przedsiębiorstwa realizujące działania oparte na koncepcji zrównoważonego rozwoju i strategii CSR. Na podstawie analizy wspomnianych raportów przygotowanych przez przedsiębiorstwa branży żywnościowej w latach 2007–2017 Autorki dowodzą, że badane jednostki gospodarcze angażują się w realizację wielu celów zrównoważonego rozwoju. Świadomość ekologiczna i ekologizacja konsumpcji w kontekście proekologicznych zachowań konsumentek polskich seniorów zostały natomiast omówione przez Tomasza Zalegę. W części teoretycznej opracowania Autor naświetlił istotę świadomości ekologicznej w kreowaniu trendu konsumenckiego, jakim jest ekologizacja konsumpcji oraz związane z nim zachowania proekologiczne konsumentów. Natomiast w części empirycznej, w oparciu o badania własne, skoncentrował się na przeanalizowaniu świadomości ekologicznej i zachowań proekologicznych wśród osób w wieku 65+ w Polsce. Anna Dąbrowska i Mirosława Janoś-Kresło podjęły się zaś próby odpowiedzi na pytanie, czy polscy konsumenci znają ideę zrównoważonej i współpracującej konsumpcji i czy znajdują one

odzwierciedlenie w ich postawach i zachowaniach konsumenckich. Na podstawie przeprowadzonych badań Autorki dowodzą, że znajomość pojęcia konsumpcji współpracującej wśród polskich konsumentów jest na relatywnie niskim poziomie i nie wszyscy z nich wykazują zainteresowanie skorzystaniem z tej formy konsumpcji. Z kolei Felicjan Bylok w swoim artykule skoncentrował się na konsumpcji etycznej i perspektywie jej rozwoju we współczesnym społeczeństwie. Autor podjął się próby uzyskania odpowiedzi na kluczowe pytanie, czy konsumpcja etyczna jest wyłącznie ideą propagowaną przez naukowców, czy też jest ona realną perspektywą zmian zachodzących w sferze konsumpcji? Na podstawie przeprowadzonej analizy dowodzi on, że sukcesywnie zwiększa się świadomość potrzeby zmiany swoich nawyków konsumenckich w kierunku konsumpcji etycznej wśród niektórych grup konsumentów. W konsekwencji rośnie na rynku wolumen produktów etycznych przeznaczonych dla konsumentów świadomych, którzy nie lubią postrzegać siebie jako konsumentów masowych oraz tych, którzy obawiają się negatywnych skutków dzisiejszej konsumpcji na środowisko naturalne i na ich samych. Natomiast Anna Olejniczuk-Merta, Dorota Szepieniec-Puchalska i Anna Szymańska zarysowały zagadnienie innowacyjności konsumentów w kontekście odpowiedzialnej konsumpcji. W artykule Autorki dowodzą, na podstawie przeprowadzonych badań, że polskich konsumentów cechuje relatywnie niski poziom innowacyjności, natomiast dużo lepiej wygląda sytuacja w zakresie zaawansowania rozwoju innowacyjnych produktów. Ponadto stwierdzają, że dopóki w społeczeństwie polskim nie zmieni się system wartości (od zmaterializowanego do prospołecznego) i nie wzrośnie świadomość dobrowolnego włączania się jednostek do kształtowania odpowiedzialnej konsumpcji oraz nie będą podejmowane szerokie działania wspierające społeczeństwo w zakresie zmian postaw i zachowań proodpowiedzialnościowych, dopóty nie zbliżymy się jako społeczeństwo do oczekiwanego poziomu rozwoju odpowiedzialnej konsumpcji. Zagadnienie idei wspólnych przejazdów jako przejawu zrównoważonej konsumpcji zostało poruszone przez Agatę Stolecką-Makowską i Roberta Wolnego. Na podstawie przeprowadzonych badań Autorzy dowodzą, że młodzi konsumenci coraz chętniej korzystają z usługi *ride sharing*. Motywy wyboru tego typu transportu przez konsumentów świadczą o tym, że część polskiego społeczeństwa jest nie tylko coraz bardziej racjonalna ekonomicznie, lecz także świadoma ekologicznie. Z kolei Katarzyna Gralak przeanalizowała przyczyny oraz skutki zjawiska gentryfikacji turystycznej w kontekście żywiłowego rozwoju gospodarki współdzielenia w sektorze turystyki na przykładzie Barcelony. Zdaniem Autorki, przekształcenie lokalnej gospodarki w gospodarkę turystyczną i migracja mieszkańców na peryferia jest głównym problemem związanym z neoliberalną polityką władz miejskich i masową turystyką wspieraną przez Airbnb. Z tego też względu pojawia się potrzeba poszukiwania i implementacji narzędzi polityki miejskiej służących minimalizowaniu negatywnych skutków gospodarki współdzielenia w sektorze turystyki.

Przedstawione w dwumiesięczniku wybrane problemy związane z szeroko pojmowanym zrównoważonym rozwojem a zachowaniem podmiotów gospodarujących na rynku z pewnością nie wyczerpują tej skomplikowanej i zarazem ciekawej problematyki. Mam jednak nadzieję, że przybliżą Czytelnikowi ich najważniejsze dylematy. Na koniec wypada mi życzyć inspirującej lektury.

dr hab. Tomasz Zalega, prof. UW
Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego

Przypisy

- ¹ Najnowsza wersja tego dokumentu, nawiązująca *expressis verbis* do tej uchwały, zaakceptowana przez min. Hortmanowicza, pochodzi z lipca 1992 r.

Bibliografia

- Beckerman, W. (1994). Sustainable Development?: Is it a Useful Concept?. *Environmental Values*, 3(3) (Autumn).
- Belz, F.M. i Peattie, K. (2009). *Sustainability Marketing. A Global Perspective*. Chichester: Wiley and Sons.
- van den Bergh, J.C.J.M. i Nijkamp, P. (1996). *Ecological Economics and Sustainable Development: Theory, Methods and Applications*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Borys, T. (2010). Koncepcja zrównoważonego rozwoju w naukach ekonomicznych. W: B. Poskrobko (red.), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Zarys problemów badawczych i dydaktycznych*. Białystok: Wydawnictwo WSE.
- Brundtland Commission. (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
- Cieślukowski, M. (2016). Podstawowe kategorie podatkowe w ekonomii zrównoważonego rozwoju. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 50(1).
- Dellaportas, S., Gibson, K., Alagiah, R., Hutchinson, M., Leung, P. i Homrigh D. van (2005). *Ethics, Governance and Accountability*. Milton: Wiley.
- Estes, R. (1993). Toward sustainable development: from theory to praxis. *Social Development Issues*, 15(3).
- Gabrusewicz, T. (2014). Zrównoważona rachunkowość zarządcza – koncepcje i raportowanie. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 2(8) (269).
- Gawor, L. (2004). Sustainable development jako współczesna wersja oświeceniowej filozofii społecznej. W: A. Pawłowski (red.), *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*. Seria Monografie KiS PAN, Nr 26. Lublin: PAN. <http://snep.edu.pl/sms/materialy/%20zrównoważonego%20rozwoju%20polski%20do%20roku%202025.pdf> (02.03.2016).
- Hul, Z. (2005). Filozofie zrównoważonego rozwoju. W: A. Papuziński (red.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza „Branta”.
- IOŚ. (1993). *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”*. Warszawa: Instytut Ochrony Środowiska.
- Martin, D. i Schouten, J. (2012). *Sustainable Marketing*. Boston: Prentice Hall.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. i Behrens III, W.W. (1973). *Granice wzrostu*. Warszawa: PWE.
- Moisander, J. i Pesonen, S. (2002). Narratives of sustainable ways of living: Constructing the self and others as a green consumer. *Management decision*, 40(4).
- Monitor Polski. (1991). *Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Nr 18. Warszawa.
- MRR. (2006). *Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015*. Warszawa, listopad.

- MŚ. (1999). *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku. Wytyczne dla resortów*. Warszawa: Ministerstwo Środowiska.
- Papuziński, A. (2004). Filozoficzne aspekty zasady zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój a iusticia socialis. W: A. Pawłowski (red.), *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*. Seria Monografie KIS PAN, Nr 26. Lublin: PAN.
- Papuziński, A. (2006). Filozoficzne aspekty zrównoważonego rozwoju – wprowadzenie. *Problemy Ekorozwoju*, 1(2).
- Papuziński, A. (2007). Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych. *Problemy Ekorozwoju*, 2(2).
- Pearce, D. i Turner, R.K. (1990). *Economics of Natural Resources and the Environment*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Piontek, B. (2002). *Koncepcja zrównoważonego i trwałego rozwoju Polski*. Warszawa: PWN.
- Piontek, F. i Piontek, B. (2005). Alternatywne koncepcje wdrażania rozwoju i ich skutki dla kategorii kapitał. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, (6).
- Redclift, M. (2006). Sustainable development (1987–2005) – an oxymoron comes of age. *Horizontes Antropológicos*, 12(25).
- Schratzstaller, M., Krenek, A., Nerudová, D. i Dobranschi, M. (2016). EU Taxes as Genuine Own Resource to Finance the EU Budget – pros, cons and sustainability-oriented criteria to evaluate potential tax candidates. *Fair Tax Working Paper*, Seria 3.
- Sheth, J.N. i Parvatiyar, A. (1995). Ecological Imperatives and the Role of Marketing. W: M. J. Polonsky, A. T.Mintu-Wumsall (red.), *Environmental Marketing: Strategies, Practice, Theory, and Research*. New York: Haworth Press.
- Veleva, V., Hart, M., Greiner, T. i Crumbley C. (2001). Indicators of Sustainable Production. *Journal of Cleaner Production*, 9(5).
- Zalega, T. (2014). Sustainable consumption and innovative consumption in consumer behaviour of Mazovian households. *Handel Wewnętrzny*, (4).
- Zalega, T. (2015). New consumer trends. W: M. Burchard-Dziubińska (red.), *Towards a green economy. From ideas to practice*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Zalega, T. (2016). Economics of Sustainable Development as a Trend in Modern Economic: An Overview. *Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie*, 2(23).